

УДК 351:338.2

В. В. Джумеля,
здобувач, Інституту законодавства Верховної Ради України

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ТІНЬОВІЙ ЕКОНОМІЦІ В УКРАЇНІ

V. Dzhumelia,
applicant of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine

PRIORITY DIRECTIONS OF IMPROVEMENT OF THE STATE POLICY OF COUNTERACTION TO THE SHADOW ECONOMY IN UKRAINE

У статті проаналізовано основні причини розвитку тіньової економіки, серед яких необхідно відмітити такі: неефективна податкова політика, зростання рівня тіньової зайнятості, слабка дієвість інструментів грошово-кредитної політики держави, суттєвий рівень корупції та слабка інвестиційно-інноваційна політика держави. Визначено пріоритетні напрями удосконалення державної політики протидії тіньовій економіці, зокрема обгрунтовано заходи Державної програми протидії тіньовій економіці, що включає 5 основних розділів: податкова система та зайнятість населення, грошово-кредитна та антикорупційна політика, активізація інноваційно-інвестиційного розвитку. Визначено завдання та заходи, що реалізують стратегічну ціль, виконавців даних заходів та очікувані результати. Подолання системної економічної кризи в Україні, не є можливим без формування ефективного механізму реалізації державної політики протидії тіньовій економіці в Україні.

The article analyzes the main reasons for the development of the shadow economy, among which the following should be noted: inefficient tax policy, increase in the level of shadow employment, weak efficiency of instruments of monetary policy of the state, significant level of corruption and weak investment and innovation policy of the state. The priority directions of improvement of the state policy of counteraction to the shadow economy are determined, in particular, measures of the State program of counteraction to the shadow economy are grounded, which includes 5 main sections: the tax system and employment of the population, monetary and anti-corruption policy, activation of innovation and investment development. The tasks and measures implementing the strategic goal, the performers of these measures and the expected results are determined. The tense of the economic crisis in Ukraine is not possible due to the formation of an effective mechanism for the implementation of the state policy of counteracting the tiny economy in Ukraine.

Ключові слова: тіньова економіка, заходи державної програми, податкова система, зайнятість, грошово-кредитна політика, корупція.

Key words: shadow economy, measures of the state program, tax system, employment, monetary policy, corruption.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Протидія тіньовій економіці є складним процесом, який включає в себе сукупність соціально-економічних сфер, що, у свою чергу, суттєво впливає на механізми реалізації відповідної державної політики. Тому зростання рівня тіньової економіки перешкоджає ефективності державної політики та деформує ринкові механізми. Саме тому виникає нагальна не-

обхідність у формуванні та реалізації механізмів реалізації державної політики протидії тіньовій економіці в Україні.

Цілком зрозуміло, що ефективність державного управління перебуває у прямій залежності від механізмів, які дозволяють забезпечити скоординоване й дієве керівництво суспільними процесами та належний організаційно-управлінський вплив на їх перебіг.

**АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ТА ПУБЛІКАЦІЙ**

Державній політиці протидії розвитку тіньової економіки в Україні присвятили свої наукові доробки такі вітчизняні вчені як: І. Гришова, О. Наумов, В. Воротін, О. Дяченко, О. Митяй, В. Мандибура, О. Турчинов, В. Попович, О. Базилінська, З. Варналій, О. Мазур, М. Заверуха та інші [1-9].

Результати вивчення поглядів науковців щодо траєкторії ефективного функціонування механізмів ринкової економіки, дозволили систематизувати напрями реалізації державної політики у напрямі вирішення проблем пов'язаних із активізацією тіньової економіки (із використанням методів адміністративно-правового регулювання): вирішення протиріч існуючої нормативно-правової бази щодо відповідності її положень сучасному антикорупційному законодавству України та напрямів впливу на рівень тіньової економіки; модернізація банківської системи як основи фінансового ринку та функціонування суб'єктів господарювання; дотримання прозорості у функціонуванні органів публічної влади на всіх рівнях; підтримка належного рівня конкурентного середовища та боротьба із монополізацією економіки; оптимізація методів регуляторної політики держави у напрямку функціонування суб'єктів господарювання; налагодження контролюючого державного механізму за діяльністю суб'єктів господарювання щодо відповідальності та процедури банкрутства; забезпечення необхідних умов для мотивації у проведенні легальної зайнятості населення.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення та обґрунтування пріоритетних напрямів удосконалення державної політики протидії тіньовій економіці в Україні.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Значну роль у соціально-економічному розвитку країни (національної економіки) відіграє ефективна державна політика протидії тіньовій економіці. При цьому на особливу увагу заслуговують питання ідентифікації чинників прояву кризових ситуацій та їх відбиток на тіньовому та легальному секторах економіки [1, с. 186]. Саме тому сукупність заходів щодо реалізації державної політики протидії тіньовій економіці можна умовно систематизувати у дві групи: 1) заходи, які орієнтовані на удосконалення організаційно-функціонального забезпечення протидії тіньовій економіці; 2) заходи у напрямі удосконалення інституційного забезпечення механізму реалізації державної політики протидії тіньовій економіці та покращення соціально-економічної кон'юнктури в цілому.

На сьогоднішній день особливої актуальності набувають питання формування конкретних заходів щодо удосконалення механізмів реалізації державної політики протидії тіньовій економіці та їх організаційно-функціонального забезпечення [2, с. 116]. На нашу думку, базою для формування структури та особливостей такого удосконалення повинна слугувати Стратегія протидії тіньовій економіці (алгоритм формування та складові елементи якої представлені у попередньому параграфі), відповідно до якої необхідно розробити відпо-

відну Програму протидії тіньовій економіці. Адже необхідно, щоб етапи розробки та реалізації такої Програми корелювали із положеннями Стратегії протидії тіньовій економіці та реформами Стратегії сталого розвитку "Україна-2020", зокрема, у напрямку розвитку підприємництва, особливо це стосується розвитку і підтримки малого та середнього бізнесу; підтримці здорової конкуренції на ринку; ефективної податкової реформи; модернізації фінансового сектору, ринків праці та капіталу тощо.

Тому нами вбачається за доцільне систематизувати та обґрунтувати комплекс пропозицій для розробки заходів державної програми протидії тіньовій економіці за такими основними напрямками: 1. Реформування податкової системи. 2. Розбудова ефективної системи зайнятості. 3. Активізація інноваційно-інвестиційного розвитку. 4. Удосконалення грошово-кредитної політики. 5. Поглиблення та підвищення ефективності механізму антикорупційної політики (табл. 1).

У результаті дослідження було виявлено, що важливою причиною зростання рівня тіньової економіки в Україні є недосконалість існуючої податкової системи держави, що призводить до таких негативних наслідків як: неефективність функціонування механізму адміністрування податків та зборів в Україні; завищення рівня податкового навантаження, що спонукає суб'єктів господарювання до проведення податкових злочинів шляхом приховування дійсних об'єктів оподаткування, проведення фальсифікації обліку виробничо-господарської діяльності, приховування дійсних фінансових операцій фіктивними та інше; ігнорування податкових платежів, а саме прикриття офшорними зонами; не дотримання відповідного співвідношення між проведеними податковими платежами та обсягом товарів чи наданих послуг, які одержують громадяни; недовірливість існуючого механізму понесення відповідальності за ухилення від сплати податків; погіршення податкової культури серед платників податків.

Виходячи із запропонованих стратегічних завдань програми протидії тіньовій економіці, нами обґрунтовано напрями підвищення ефективності механізму фіскального адміністрування:

- 1) модернізація механізмів оцінки ризиків, а саме під час проведення облікової політики, реорганізації суб'єктів господарювання тощо;
- 2) активізація процедури проведення податкової амністії (ґрунтуючись на принципах прозорості та чіткості), з метою налагодження взаємозв'язків держави та бізнесового сектору у напрямку збільшення надходжень до бюджету;
- 3) розвиток електронних систем обліку та адміністрування податкових платежів з метою мінімізації співпраці податкових органів із платниками податків, що сприятиме прозорості податкового контролю;
- 4) внести зміни до податкової системи у напрямі зниження податкового тиску (скорочення кількості обов'язкових платежів та податкових пільг) у напрямку забезпечення рівних умов для всіх платників податків та нейтралізувати стимули до зменшення випадків мінімізації податкових зобов'язань;
- 5) удосконалити систему оподаткування малих підприємств шляхом реформування спрощеної систе-

Таблиця 1. Заходи Державної програми протидії тіньовій економіці

№ п/п	Завдання та заходи, що реалізують стратегічну ціль	Очікувані результати	Виконавці
1	2	3	4
1. Реформування податкової системи			
1.1	Удосконалення процедури реєстрації підприємницької діяльності із використанням принципу «єдиного вікна»	Активізація підприємницької діяльності	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України; Державна фіскальна служба України
1.2	Інвентаризація діючих дозвільних документів з метою скасування тих, які ускладнюють роботу бізнесу	Підвищення рівня конкурентоспроможності України	
1.3	Рациональний розподіл податкового навантаження	Оздоровлення податкової системи та усунення протистояння між платниками і фіскальними органами	
1.4	Формування та реалізація прозорого комплексу податкових стимулів	Активізація виробничої діяльності та насичення внутрішнього ринку товарами та послугами	
1.5	Оптимізація податкового адміністрування шляхом скасування спеціальних податків та запровадження рівних для всіх правил і процедур оподаткування	Скорочення часу на податкове адміністрування	
1.6	Економічне обґрунтування балансу між регулюючою та фіскальною функціями податків шляхом горизонтального бюджетного вирівнювання та посилення контролю за використанням бюджетних коштів	Розвиток соціальної інфраструктури та підвищення рівня життя населення	
1.7	Посилення відповідальності за несплату податків шляхом адміністративних покарань у вигляді штрафів	Податкові надходження до бюджету	
2. Розбудова ефективної системи зайнятості			
2.1	Зменшення податкового навантаження на фонд оплати праці з метою легалізації заробітної плати	Збільшення надходжень до бюджету та посилення контролю за легалізацією зайнятості	Державна служба зайнятості України; Пенсійний фонд України
2.2	Удосконалення інституту соціального і пенсійного страхування шляхом зменшення розміру єдиного соціального внеску, зміни пропорційності сплати єдиного соціального внеску роботодавцями і найманими працівниками та надання громадянам можливості обирати вік виходу на пенсію	Проведення пенсійної реформи та запровадження загальнообов'язкового медичного страхування	
2.3	Встановлення індикативних розмірів заробітних плат	Формування адекватних розмірів заробітних плат та збільшення частки плати у структурі собівартості продукції	
2.4	Посилення відповідальності роботодавців за порушення трудового законодавства шляхом адміністративних покарань у вигляді штрафів	Додаткові надходження до бюджету	
2.5	Заходи щодо підвищення кваліфікації суб'єктів первинного фінансового моніторингу	Вивчення провідного досвіду щодо легалізації доходів	
3. Активізація інноваційно-інвестиційного розвитку			
3.1	Державна підтримка інвестиційних проектів шляхом компенсації частини суми відсоткової ставки за кредитами, залученими для фінансування інноваційних проектів у реальному секторі економіки та звільнення від сплати оподаткування частини прибутку підприємств, які витрачаються на інноваційну діяльність	Виробництво інноваційної продукції та формування прозорого механізму ефективного використання бюджетних коштів	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України; Антимонопольний комітет; Державна служба експортного контролю України
3.2	Удосконалення умов для міжнародного інвестиційного обміну шляхом забезпечення відкритості національної економіки	Збільшення інвестиційного ресурсу для економіки та підвищення міжнародного іміджу	
4. Удосконалення грошово-кредитної політики			
4.1	Підвищення прозорості та ефективності діяльності НБУ та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб у питаннях рефінансування, націоналізації, розпорядження активами неплатоспроможних банків	Формування стимулів для відповідальності діяльності банківських установ та зміцнення довіри до банківської системи	Міністерство економічного розвитку і торгівлі України; Національний банк України; Державна митна служба України; Державна контрольно-ревізійна служба України
4.2	Стимулювання розширення безготівкових розрахунків	Контроль джерел та шляхів переміщення коштів	
4.3	Внесення змін до законодавства щодо розкриття інформації про кінцевих власників фінансових установ	Формування прозорого ринку фінансових послуг з точки зору достовірності інформації для споживача	
4.4	Формування ефективної системи запобігання та протидії легалізації доходів. Одержаних злочинним шляхом	Збільшення надходжень до бюджету	
5. Поглиблення та підвищення ефективності механізму антикорупційної політики			
5.1	Формування максимально прозорої системи функціонування державних органів усіх рівнів шляхом оптимізації їх структури	Підвищення дієздатності державних органів	Фонд державного майна України; Державна контрольно-ревізійна служба України; Державна служба фінансового моніторингу України; Національне антикорупційне бюро України; Національне агентство з питань запобігання корупції; Спеціалізована антикорупційна прокуратура
5.2	Впровадження моделі електронного уряду	Підвищення прозорості рішень урядових структур	
5.3	Проведення публічних судових процесів над корупціонерами	Зниження мотивації державних службовців до порушення законодавства	
5.4	Впровадження прозорих тендерних процедур щодо державних закупівель	Оптимізація витрат на придбання товарів і послуг	
5.5	Реформування судової системи шляхом підвищення професіоналізму судових органів та незалежності від політики	Посилення системи запобігання корупції в державних органах	
5.6	Підвищення рівня правової культури громадян шляхом посилення співпраці державних органів з інститутами громадянського суспільства антикорупційного спрямування	Посилення захисту прав громадян	
5.7	Удосконалення Єдиної державно інформаційної системи у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом	Відповідність міжнародним стандартам, усунення протиріч у нормативно-правовому забезпеченні та визначення взаємодії	

ми у напрямку унеможливлення використання даного інструменту у цілях приховування фінансових операцій;

б) налагодити механізм повернення ПДВ для комплексної підтримки експорту та підвищення рівня довіри суб'єктів господарювання до державних органів влади;

7) реформувати механізм відповідальності за порушення законодавства щодо проведення тіньових фінансових операцій та навмисного приховування податкових зобов'язань.

На особливу увагу заслуговують питання ідентифікації різних схем ухилення від сплати податків та налагодження механізмів своєчасного обміну інформацією між суб'єктами господарювання та органами виконавчої влади.

У результаті проведеного дослідження визначено, що важливим фактором розвитку тіньової економіки в Україні є зростання рівня прихованої зайнятості, що сприяє появі соціальної нерівності в країні. Адже саме розвиток неформальної зайнятості та приховування реальних заробітних плат в Україні спричиняє виникненню ризиків стабілізації державного бюджету та проведення ефективної модернізації механізму пенсійного страхування [3]. Для нейтралізації та мінімізації деструктивного впливу даного фактору на соціально-економічний розвиток в Україні доцільно впроваджувати комплекс заходів, до яких пропонуємо віднести:

- внесення змін до законодавства щодо понесення відповідальності за ухилення від сплати податків і страхових внесків та удосконалення механізмів їх адміністрування (збільшення штрафних санкцій за приховування трудових відносин між працівником і роботодавцем; розробка механізму понесення відповідальності посадових осіб роботодавця за неоформлення відповідних трудових відносин з працівником; активізація та підвищення повноважень Інспекції з питань праці щодо здійснення перевірок додержання законодавства про оплату праці) [4];

- проведення контролю пенсійного страхового внеску з метою збільшення пенсійного віку, що дозволить уникнути відсутності санкцій за недотримання чинних норм законодавства;

- внесення змін до законодавства у сфері оплати праці з метою зменшення диференціації доходів населення та забезпечення соціальної справедливості (наприклад введенням податків на розкіш, прогресивного оподаткування з одночасним контролем доходів та витрат тощо) [5, с. 51];

- реформування державної політики у напрямку забезпечення гарантій держави щодо оплати праці;

- встановлення пропорційності та взаємозв'язку розмірів надходжень до пенсійного фонду та розмірів пенсії;

- внесення змін до системи пільгового оподаткування суб'єктів господарювання, які офіційно сплачують заробітну плату та не звільняють працівників, що сприятиме підвищенню фонду оплати праці у ВВП;

- використання прогресивної системи штрафних санкцій за недотримання норм законодавства та підвищення рівня податкової культури серед платників податків.

На особливу увагу заслуговують питання розвитку інноваційно-інвестиційних процесів у програмі протидії тіньовій економіці. Адже підвищення рівня тіньової економіки в країні знижує довіру міжнародних інвесторів. У сучасних умовах Україні притаманна практична відсутність інноваційно-інвестиційної альтернативи тіньовим капіталом у зв'язку з міждержавною інтеграцією тіньової економічної діяльності [6, с. 59]. На нашу думку, для стимулювання інноваційно-інвестиційних процесів в Україні доцільно:

- комплексна підтримка капіталу реального сектору економіки спрямованого на інноваційний розвиток та пріоритетні галузі виробництва;

- активізація механізму використання податкових стимулів для суб'єктів господарювання, які інвестують кошти в інноваційну діяльність (пріоритетним є надання пільг за результатами отриманими від інноваційної діяльності);

- зменшення рівня оподаткування фізичних осіб на суму витрачену на розвиток людського капіталу (підвищення кваліфікації, підвищення освітнього рівня тощо), що зменшить обсяг фінансової бази тіньового сектора;

- спрощення дозвільних процедур щодо реєстрації та ведення підприємницької діяльності (на особливу увагу заслуговують інноваційні підприємства) тощо.

Серед системних наслідків розвитку тіньової економіки є не дієвість інструментів грошово-кредитної політики держави у зв'язку із збільшенням обсягів гривневої та валютної маси, які не контролюються банківською системою, що активізує дисбаланси у механізмі фінансово-кредитного регулювання. Поширення процесів тінізації економіки України негативно впливають на рівень конкурентоспроможності, соціально-економічної ефективності та фінансової стійкості вітчизняної фінансової системи [7].

Серед ключових заходів вирішення проблем пов'язаних із розвитком тіньової економіки у фінансово-кредитній системі є розширення можливостей використання безготівкових розрахунків, що слугує одним із напрямів зниження тіньового обороту в фінансовому секторі [8]. Для забезпечення ефективності функціонування безготівкових розрахунків в Україні доцільно реалізувати комплекс наступних заходів:

- формування та реалізація інформаційних механізмів щодо взаємодії органів податкової служби з контролюючими органами у напрямку виявлення не законних фінансових операцій;

- зобов'язання банківських установ другого рівня у випадках незаконного проведення безготівкових розрахунків повертати відповідні суми коштів;

- організація установами, які надають доступ до каналів зв'язку, оснащених місць для проведення безперебійних безготівкових розрахунків;

- організація механізму понесення відповідальності банками другого рівня за не законно проведені готівкові операції;

- налагодження системи ідентифікації особистості під час використання платіжних карток;

- актуалізація та розповсюдження інформації про можливість використання системи безготівкових розрахунків та використання платіжних карток через інтернет-ресурси;

- забезпечення реалізації законодавства щодо ідентифікації необхідної інформації про власників фінансових установ (банківських та небанківських);

- налагодження ефективної роботи та прозорості діяльності Національного банку України у напрямі реформування банківської системи та забезпечення гнучкого валютного регулювання;

- перешкоджання переходу вітчизняного капіталу до зарубіжних країн, у яких низький рівень оподаткування;

— формування ефективного механізму повернення із-за кордону активів, які були отриманих злочинним шляхом внаслідок операцій з легалізації коштів та фінансування тероризму;

— налагодження та активізація механізму регулювання ринків фінансових послуг, фондового ринку та вексельного обігу.

Зазначимо, що рівень тіньової економіки значний вплив має корупція із її всіма можливими проявами. Тобто саме корупція є однією з найсуттєвіших перешкод у напрямі реформування соціально-економічних процесів в Україні [9].

ВИСНОВКИ

Систематизовано та обгрунтовано комплекс пропозицій для розробки заходів державної програми протидії тіньовій економіці за такими основними напрямками: 1. Реформування податкової системи. 2. Розбудова ефективної системи зайнятості. 3. Активізація інноваційно-інвестиційного розвитку. 4. Удосконалення грошово-кредитної політики. 5. Поглиблення та підвищення ефективності механізму антикорупційної політики. Для запобігання підвищення рівня тіньової економіки необхідно застосовувати сукупність таких заходів: активізація податкових стимулів до проведення інноваційно-інвестиційної діяльності в Україні; запровадження системи спрощення дозвільних процедур щодо організації підприємницької діяльності; деталізація джерел походження фінансових ресурсів; залучення до реалізації стратегії протидії тіньовій економіці представників міжнародних організацій, спеціалізованих на даних питаннях; розробка пропозицій щодо модернізації системи державної реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності; формування ліберального податкового законодавства та інші.

Література:

1. Гришова І.Ю. Дієвість механізмів державного управління в сфері протидії тіньовій економіці в Україні / І.Ю. Гришова, О.П. Дяченко // Право та державне управління. — 2016. — №3. — С. 183—189.

2. Дяченко О.П. Запобігання поширення сучасних тенденцій розвитку тіньової економіки з позиції ефективного державного управління / О.П. Дяченко // Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. — 2017. — № 5. — С. 114—120.

3. Мазур О.А. Тіньова економіка в Україні: причини, форми її прояву та обсяги [Електронний ресурс] / О.А. Мазур // Вісник Дніпропетровського університету. Сер.: Економіка. — 2014. — Т. 22, Вип. 8 (2). — С. 70—77. — Режим доступу: <http://nbuv.gov.ua/>

4. Заверуха М.М. Системний аналіз сутності та закономірностей функціонування тіньової економіки [Електронний ресурс] / М.М. Заверуха // Актуальні проблеми державного управління. — 2015. — № 1. — С. 187—196. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdu_2015_1_27

5. Попович В.М. Економіко-кримінологічна теорія детінізації економіки: монографія / В.М. Попович. — Ірпінь: Акад. держ. податкової служби України, 2001. — 524 с.

6. Гришова І.Ю. Проблеми формування інноваційної системи України / І.Ю. Гришова, Т.М. Гнат'єва // Інноваційна економіка. — 2012. — № 12. — С. 54—62.

7. Митяй О.В. Науково-методологічні критерії формування механізму досягнення економічної безпеки підприємствами [Електронний ресурс] / О.В. Митяй, О.А. Хлестун // Глобальні та національні проблеми економіки. — Вип. № 2. — Грудень 2014 р. — Миколаїв. — С. 630—633. — Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/2-2014/128.pdf>

8. Гришова І.Ю. Научные подходы к методологии выявления элементов теневой деятельности на предприятиях Украины / О.О. Красноруцкий, И.Ю. Гришова // Вестник Ивановского государственного университета. Сер. "Экономика". — 2016. — № 1 (27). — С. 13—18.

9. Гришова І.Ю. Корупційні ризики та зарубіжна методологія їх оцінки в системі економічної безпеки / І.Ю. Гришова, О.О. Красноруцький // Проблеми і перспективи економіки та управління: науковий журнал / Черніг. нац. технол. ун-т. — Чернігів: Черніг. нац. технол. ун-т, 2015. — № 4 (4). — С. 40—46.

References:

1. Hryshova, I.Yu. and Diachenko, O.P. (2016), "Effectiveness of the mechanisms of public administration in the sphere of counteraction to the shadow economy in Ukraine", *Pravo ta derzhavne upravlinnia*, vol. 3, pp. 183—189.

2. Diachenko, O.P. (2017), "Prevention of the spread of modern trends in the development of the shadow economy from the standpoint of effective public administration", *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 5, pp. 114—120.

3. Mazur, O.A. (2014), "Shadow economy in Ukraine: causes, forms of its manifestation and volumes", *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu. Ser.: Ekonomika*, vol. 8 (2), pp. 70—77.

4. Zaverukha, M.M. (2015), "System analysis of the essence and regularities of the functioning of the shadow economy", *Aktual'ni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 1, pp. 187—196.

5. Popovych V.M. (2001), *Ekonomiko-kryminolohichna teoriia detinizatsii ekonomiky [Economic and criminological theory of shadowization of the economy] Akad. derzh. podatkovoi sluzhby, Irpin', Ukraine.*

6. Hryshova, I.Yu. and Hnat'ieva, T.M. (2012), "Problems of formation of the innovation system of Ukraine", *Innovatsijna ekonomika*, vol. 12, pp. 54—62.

7. Mytjaj, O.V. and Khlystun, O.A. (2014), "Scientific and methodological criteria for the formation of a mechanism for achieving economic security by enterprises", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 2, pp. 630—633.

8. Hryshova, Y.Yu. (2016), "Scientific approaches to the methodology for identifying elements of shadow activity at Ukrainian enterprises", *Vestnyk Yvanovskoho hosudarstvennoho unyversyteta. Ser. Ekonomyka*, vol. 1 (27), pp. 13—18.

9. Hryshova, I.Yu. and Krasnoruts'kyj, O.O. (2015), "Corruption risks and foreign methodology of their assessment in the system of economic security", *Problemy i perspektivy ekonomiky ta upravlinnia : naukovyj zhurnal*, vol. 4 (4), pp. 40—46.

Стаття надійшла до редакції 17.07.2018 р.